

וגם יש בענין השימוש בשביל לדעת בכמה דברים שנוהגים באיזה קהילות אחרת ממה שמבואר בפוסקים וכדאי ברמ"א (חו"מ כ"ה-א') דאין להקל בדבר שהחמירו בו החבורים שנתפשטו ברוב ישראל אם לא שקבל מרבתי שאין נוהגין כאותה חומרא, דהיינו אם יש קבלה נוהגין כהמנהג. וכן נפסק בשו"ע (חו"מ דל"ב-י"ט) דמנהג מבטל הלכה, דהיינו מנהג קבוע עפ"י חכמי המקום, כמש"כ הש"ך (דנ"ט-ח'). וממילא הרי הרבה מהמנהגים אינם כתובים על ספר וידועים הם בקבלה מפי מורי הוראה, ולזה יש ענין לשמש לפני פוסק שנשמך מכבר.

ומלבד זאת, הרי בכמה הלכות דקיי"ל שמותר להקל בהם במקום הפסד, כ' הפוסקים (רמ"א יו"ד נ"ה-ה', וש"ך צ"ב-כ"ט, ועוד הרבה) שתלוי הדבר לפי ראות עיני המורה. ויש עוד כמה דברים שלפעמים לפי כללי ההוראה פוסקים בהם דלא כמש"כ בשו"ע ובפוסקים [ומאריך בזה בס' דרכי הוראה למהרי"ץ חיות, ובשאר ספרים בכללי ההוראה]. ובשביל שידע הרב המורה את הכללים בדברים האלו, בזה מועיל מה שישב לפני רב הפוסק ויקבל הימנו דרכי ההוראה.

על הרבנים המורים בחלק אחד בתורה

ונחזור להנ"ל, בזה שהרבה נוהגים בזמנינו לעשות כמש"כ החיד"א שבוחרים בחלק אחד בתורה ואותו הם מבררים היטב ומתמחים בו בכל פרטיו, יש לציין שלא יעלה על דעת האדם למעט ח"ו בכבוד הרבנים האלו בטוענו כי אין הם בקיאים בכל חלקי התורה. כי אדרבה זהו חיזוק הדת מה שמשקיעים כל מעיינם לברר וללבן ההלכות השכיחות כדי להביא לעם ה' את דבר ה' זו הלכה בהכרעה ובפסיקה ברורה.

וגם שהמזלזל בכבודם אפשר שיהי' זה כמזלזל בחלק הזה של התורה, ודומה למש"כ הב"י (יו"ד רמ"ג) דכל הקובע עתים בתורתו

וחכם במקומו עד שמכבדין אותו הכל בשביל תורתו ובא אחר וביזהו הרי זה כמבזה תורתו שהרי הכל חוששין לתורתו ומכבדין אותו מחמתה וזה אינו חושבה ומבזה אותו הרי זה כאומר שאינו חושש לתורתו. ועוד, שאם מזלזל ברבנים אלו יהי לו יד בזה שאחרים ימנעו מלעשות כן להשקיע כוחם לברר ההלכות השכיחות, וכמו שהזהיר התומים (ט"ו-א') בזה וכ' כי מאז אשר חדלנו לחלוק כבוד ויקר ללומדי תורה לשמה כראוי, מאז פסקו הוגי דת ה' על בורי'.

אלא שצריך האדם לדעת בהרב שהולך לפניו לשאול, באיזה הלכות כוחו יפה ובמה הינו מתמחה. ואין זה אומר שימנע לשאלו בשאר חלקי התורה כדי שהרב יגיד לו את הנפסק בשו"ע בזה, שהרי שכיח במי ששקוע בהלכה, שיש לו ידע גם בשאר חלקים שלא השקיע בהם כ"כ. ו"ק ידע השואל שלא נסמך הרב על הכלל, וכששואלו בהלכות שלא נסמך בהם, ישמע ממנו מה שכתוב בשו"ע או מהו דעת שאר פוסקים.

וגם על המורה שלא להסיח דעתו מזה, ויזכור שלפסוק ע"י שידמה מילתא למילתא ולהכריע, זהו בההלכות שבירר היטב.

ל' לכאוי פשוט דאין שייך בכה"ג הא דקיי"ל (חולין מ"ד:) חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, ומה דקיי"ל שאם רוצה השואל לשאול לשני קיי"ל (דמ"א י"ד דמ"ב-ל"א) שצריך להודיע לשני שכבר הורה הראשון לאסור. ובעיקר דין זה הביא הש"ך (סקנ"ג) דיש ראשונים דס"ל שאם השני גדול מן הראשון בחכמה רשאי להתיר, ויש חולקים. עכ"פ הרי לשון הגמ' הוא חכם שאסר כלומר דוקא בחכם שיש לו רשות להורות, וא"כ מסתבר דאם הוא בדבר שלא על זה הוא נסמך לא הוי לענין זה בכלל חכם שאסר. וובכלל יש פוסקים שכ' דלא שייך בכלל דין חכם שאסר אלא בכגון חתיכה שאסרו החכם, אבל לא בכל שאלה בהלכה ששואלים, דבזה ברשותו לשאול דעת מורה אחר ואיננו כפוף כל ימיו לנהוג עפ"י פסקו של הראשון. ויש לציין לשו"ת צפנת פענח (סי' קנ"ו ודל"א) שמאריך בענין רב בזמנינו, ודעתו דכיון דאין לנו היום מומחה ממילא בשביל להורות נצרך שהציבור יקבלו אותו בגדר נאמנות כי הא (סנהדרין כ"ד.) דנאמן עלי אבא וכו'.

ובשאר החלקים יגיד מה שהוא יודע ולא ח"ו להגיד מה שאינו יודע, וע"ז שייך דברי חז"ל (ברכות ד.) למד לשונך לומר אני יודע שמא תתבדה ותאחו. ולא יהא בכלל מה שהתלונן המהרש"ל (יש"ש ב"ק פ"ח סי' נ"ח) בשעתו, וכ' שבעו"ה הנסמכים מרובים והיודעים מועטים ונזוחי הדעת נתרבו שאין אחד מכיר מקומו ומיד כשהוא נסמך מתחיל להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתיק כדרך השרים ששוכרים עבדים לרוץ לפנייהם. והנה אותם נקראו שועלים קטנים שמחבלים כרם ד' צבקות, כאשר כתב הרמב"ם^{לא}.

וגם בדיין שיש לו רשות להורות, הרי יש לפעמים שאלות קשות שהכרעתם תלוי בדעת הגדולים שבדור, ולכא' שייך לזה מש"כ בשו"ע (ח"מ סי' י"ב) כל מי שבא לידו דין ומדמה לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו ויש עמו בעיר גדול ממנו בחכמה ואינו נמלך בו ה"ז בכלל הרשעים שלבם גס בהוראה, וכ' באורים ותומים דה"ה לענין איסור והיתר.

סייעתא דשמיא שצריך לו המורה

ואם ינהוג המורה בהוראותיו כדין, אז יוכל לזכות לסייעתא דשמיא שזהו העיקר מה שצריך הרב מורה הוראה [מלבד הבקיאות בדברי הפוסקים, כמובן] כדי לכוין הלכה לאמת ושלא יצא מכשול

^{לא} בשו"ת הרמ"א (סי' נ"ה) נדפס תשו' מהר"ם מפאדובה שג"כ קורא תגר ע"ז וכ' עוד רעה רבה ראיתי שבר בי רב דחד יומא הנסמך היום תיכף לסמיכה יברך עצמו בקול גדול ונוטל מקל ורצועה בידו ומטפל בגיטין ואינו נושא פנים למורים אחרים אשר בעיר שהם זקנים ובעלי הוראה ואם הרבנות ניתנה להם במתנה לכבוד ולתפארת לא יכון להם להרים יד ברבנים סמוכים זקנים אשר בעיר להורות ולהתעסק בגיטין שלא מרצון המורים הזקנים ההם. וכבר הובא לעיל מדברי הרמ"א בעצמו בתשובותיו שכ' כעין זה, והובא גם מש"כ הרמ"א בשו"ע שסומכים לחלק אחד, ויש אחרונים שכ' (ע' מרגליות הים סנהדרין ה: אות י"ד) דאע"ג דכאן חזינן שהחמיר הרמ"א בזה, אך אחרי שנדפס השו"ע ופרס עליו המפה הקל לתת מורינו למקצוע אחד בהלכה.

מתחת ידו, וכדאי' (סנהדרין צ"ג:) וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. ומצינו בגמ' (ב"ב קל"ג:) דרב עיליש סבר לפסוק דין והראהו רבא שהוא טעות, וקרא עליו אני ה' בעתו אחישנה, ופרשב"ם בעת שהצדיקים צריכין לישועה הקב"ה ממציאה להם אף אתה אני יודע כך שמעולם לא באת דין תקלה על ירך שהרי עכשיו זימנני לי הקב"ה קודם שהגעת להוראה ולא נכשלת. ובחי' כתב סופר (עמס' גיטין ו:): מפ' כן מה ששאלו מאן לימא לן דרב אביתר בר סמכא הוא, ופי' דהיינו מאן לימא שיש לו סייעתא דשמיא לכוין הלכה לאמת וראוי' לסמוך על הוראתו, וע"ז השיבו דרב אביתר הוא דאסכים מרי' על ידי'. ואם המורה עושה כדין אז יכול לצפות לסייעתא דשמיא כדמצינו (כתובות ס:): דכשהורו הלכה במקום רבם בלי רשותו דמיחזי כאפקדותא, לא איסתיעא להו מילתא לפסוק האמת.

פרק ו

תקנות שלאחר חתימת התלמוד*

הסוברים שאין לחדש דבר לאחר חתימת התלמוד

כתוב בסיפרא דאדם הראשון (הובא בגמ' ב"מ פ"ו.) רב אשי ורבינא סוף הוראה. ויש שלמדו מזה דמעתה לאחר חתימת התלמוד אין לחדש דבר שאינו מבואר מתוך דברי הגמרא. וכ"ה דעת כמה ראשונים שאין לחדש גזירות לאחר חתימת התלמוד.

ודבר זה אי' ברא"ש (שבת פ"ב ס"י ט"ו) שתמה על תקנת הגאונים היאך יכלו הגאונים לחדש גזירה אחר שסתם רב אשי הש"ס. וכעין זה אי' ברא"ש (בכורות פ"ח ס"י ט') על מה שתיקנו הגאונים נוסח ברכה שיאמרנו הכהן בפדיון הבן, וכ' דבצרפת ואשכנז אין הכהן מברך כלום וכו' וגם אחרי הש"ס לא מצינו שיוכלו לחדש ברכה^{לב}.

וכ"כ הרמב"ם (בהקדמה ליד החזקה) דאחר בית דין של רב אשי שחבר הגמרא נתפזרו ישראל בכל הארצות פיזור יתר והגיעו לקצוות ואיים הרחוקים ורבתה קטטה בעולם ונשתבשו הדרכים בגייסות ונתמעט תלמוד תורה ולא נכנסו ישראל ללמוד בישיבותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם אלא מתקבצים וכו'.

* נספח לפרק ב' סעי' ה'

^{לב} האחרונים מקשים בזה כמה סתירות, דבשו"ע (אהע"ז ס"ג ב') כ' די"א שהכונס את הבתולה וכו' יברך אשר צג אגוז בגן עדן, וציין הבאר הגולה להרא"ש (פ"ק דכתובות) שכ' שהגאונים תקנוה, ואינו חולק בזה, ולכאוי' הוי סתירה למש"כ לגבי פדיון הבן. ובס' ארעא דרבנן (אות מ"ה) בהגהות עפרא דארעא תי' דדוקא אברכת כהן פליג דלא מצינו בגמ' ברכה להכהן אבל בחתן דאי' בגמ' כמה ברכות שמברך יכולים להוסיף עוד ברכה. והפרי חדש (אור"ח ס"י נ"א) כ' לגבי ברכת ברוך שאמר, תמהני מאחר שנחתם התלמוד היאך יכלו הגאונים לתקן ברכות מחודשות ומהתימה על הרא"ש שתמה גבי ברכת פדה"ב וכאן הודה להם. וכ' ע"ז הברכ"י דל"ק לפי המבואר בזה"ק שהוא ברכה קדומה.

ועוסקין בתורה וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגזר או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות רבות לא פשטו מעשיו בכל ישראל מפני רחוק מושבותיהם ושבוש הדרכים וכו' לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת.

וכן נקטו כמה פוסקים שא"א לחדש תקנות לאחר חתימת התלמוד. דהבית יוסף (או"ח תס"ב) מביא מ"ש הכל בו שנהגו שלא לעשות מצה עשירה כלל בב' ימים הראשונים דפסח דלא לית לאחלופי בה ולמיכל מינה מצת חובה, וכתב ע"ז שאין טעם במנהג זה לאסור ולגזור גזירה בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד ולא החכמים האחרונים. וכ"כ המגן אברהם (ש"א סקנ"ח) דאפי' בדבר שבזממה"ז יש מקום לגזור מ"מ כיון דלא גזרו חכמים שרי. וכ"כ הפרי חדש (או"ח תנ"ג) לגבי גזירת קטניות ומ"מ שוב כ' דלגזירה זו יש סמך מן התלמוד.

ביאור שיטות הראשונים בזה

אבל נראה שיש חילוק בזה בין שיטת הרא"ש לשי' הרמב"ם. דהרא"ש כ' בסתמא שאין לגזור גזירה לאחר חתימת התלמוד, ומשמע דס"ל שאין לחכמים דמאז הכח לגזור גזירות. וכן משמע מלשון שכ' בתשו' הגאונים (שערי צדק ח"ד שער ד' סי' ס"ז, ומובא באחרונים) דמה שלא גזרו חכמים אין לנו רשות לתקן ולגזור. ואפשר דלדעתם זהו בכלל מש"כ דרב אשי ורבינא סוף הוראה.

משא"כ דעת הרמב"ם נראה, שלא נבצר מחכמים כוחם לתקן ולגזור, רק דבהיות שאין ישראל על אדמתם ואין כל חכמי ישראל במקום אחד, והדרכים נשתבשו, ממילא אין שייך לגזור גזירה על

כל ישראל, ואין חכמי מדינה אחת יכולים לגזור להיושבים במדינה אחרת¹⁷.

ונראה שיש בענין זה דעה אחרת דלא ס"ל בכלל מיסוד זה שאין לתקן לאחר חתימת התלמוד, אלא דשוה כוחם של חכמי כל הדורות בכל זמן. ונראה כן דעת החינוך (מצ' תצ"ה) שכ' דבכלל מצות ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו וכמו שדרשו ז"ל (ר"ה כ"ה): יפתח בדורו כשמואל בדורו כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו, ועובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו, מבטל עשה זה וענשו גדול מאד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו.

ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי (בתשו' סי' א') נקט בדעה זו, וכ' שמי שחולק על דברי הפוסקים באומרו שרבינא ורב אשי סוף הוראה ואין להורות הוראה אחרת מכח פלפול חדש במשנה אלא במה שדברו הם הא ודאי דרוח אחרת עמו וכו' והנכון מה שפ"י רש"י ז"ל בסוף הוראה (בפ' הפועלים) ועיקר הדברים שעד רבינא ורב אשי שלא חברו

¹⁷ אפשר דזהו הביאור במה שמצינו במגיד משנה (פ"ה מחמץ ומצה ה"ב) שהגביל זמן אחר לסיום התקופה לחידוש תקנות דכ' ואני אומר אין לנו לגזור גזירות מדעתינו אחר דורות הגאונים ז"ל, וכן משמע קצת גם ממש"כ הב"י (הנ"ל) שאין טעם במנהג זה לאסור ולגזור גזירה בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד ולא החכמים האחרונים, ומדהוסיף חכמים האחרונים משמע שאין חתימת התלמוד הגבול. ולהנ"ל יל"פ דאה"נ ס"ל דחתימת התלמוד הוי סוף הוראה גם לענין לחדש תקנות, אלא דדעתם כסברתו של הרמב"ם שסיבת הדבר מפני שאין החכמים במקום אחד, ולכן הוסיפו גם הגאונים וחכמים האחרונים, דסברי דגם בזמן הגאונים אירע לפעמים כשרצו לתקן תקנה שהתקבצו רוב חכמי ישראל למקום אחד ולכן הכח בתקנתם כמו לפני חתימת התלמוד. ואחר תקופת הגאונים שבטלה הישיבה בבבל ונתפזרו החכמים לארבע כנפות הארץ, כ' דמאז אין לגזור גזירות.